

РОЗДІЛ 8 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'255:[62+001]

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.15>

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ

TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL TEXT: FUNCTIONAL AND STYLISTIC SPECIFICS

Болотнікова А.П.,

orcid.org/0000-0003-4781-7475

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Чернишов В.В.,

orcid.org/0000-0002-0960-8464

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Таловири Г.М.,

orcid.org/0000-0003-2667-8382

кандидат педагогічних наук, доцент

Статтю присвячено виокремленню лексичних, морфологічних, синтаксичних та графічних особливостей, з якими найчастіше зустрічається перекладач науково-технічної літератури, здійснено їх перекладознавчий аналіз та визначено поширені стратегії передачі складних явищ лексичної системи англійської науково-технічної літератури у процесі перекладу українською мовою. Специфіка науково-технічного перекладу полягає передовсім у тому, що він має справу з особливою сферою людської діяльності – різними галузями науки і техніки, для вираження яких існують певні лексичні, граматичні та стилістичні засоби мови. Науково-технічні тексти значно відрізняються від текстів інших стилів та містять специфічні характеристики. З'ясовано мовні особливості англійської науково-технічної літератури, які суттєво впливають на специфіку її перекладу українською мовою. Представлено характерні особливості науково-технічної літератури, а саме: точність, стислість вираження думки, логічна послідовність та повнота викладу матеріалу. Проаналізовано лінгвістичні риси науково-технічної літератури, характерні мовні конструкції та способи їх перекладу; розглянуто основні труднощі, етапи та види перекладу науково-технічних текстів, беручи до уваги лексико-граматичний, морфологічний та синтаксичні рівні. Увагу зосереджено на відмінностях синтаксичних структур англійської та української мов, особливостях їх відтворення. З-поміж лексичних особливостей науково-технічного перекладу виокремлено багатозначність термінів, правильне застосування тієї чи тієї стратегії перекладу лексики, переклад термінів-неологізмів, аббревіатур та різноманітних скорочень. Указано на граматичні відмінності, зумовлені особливостями граматичної будови вихідної мови та мови перекладу (форми пасивного стану, неособові форми дієслів, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та одночленні інфінітивні й номінативні речення тощо). Зосереджено увагу і на графічних особливостях перекладу науково-технічних текстів. Зазначено, що знання лексико-граматичних особливостей різногалузевих текстів сприяє здійсненню адекватного перекладу.

Ключові слова: науково-технічна література, текст, переклад, англійська мова, українська мова, стиль, перекладацькі труднощі, англійська мова, українська мова.

The article focuses on lexical, morphological, syntactical, and graphical peculiarities that the translator of scientific and technological literature encounters the most often. There are provided the analysis of their translation and the most widely spread strategies of rendering the most complex phenomena of lexical system of English scientific and technological texts into Ukrainian. Specifics of scientific and technological translation are these that they deal with a particular field of human activity which includes different areas and branches of science and technology for expressing of which there are used certain particular stylistic means of the language. Scientific and technological texts differ significantly from the texts of other styles, and contain specific characteristics. It is determined the specifics of scientific and technological texts in English, which make a considerable impact on their translation into Ukrainian. The paper demonstrates the peculiarities of scientific and technological texts: precision, briefness of expression, logical consistency and fullness of exposition. It analyses linguistic features of the scientific and technological texts, peculiar linguistic constructions and the ways of their translation; it considers the main difficulties, stages and genres of the scientific and technological texts translation with

respect to lexico-grammatical, morphological and syntactical levels. However, the major attention has been focused on the basic differences of the syntactic structures in English and Ukrainian languages, and peculiarities of their expressions. Among the specifics of the scientific and technological translation, it has been singled out the terminological polysemy, correct use of this or that lexical translating strategy, translation of terms-neologisms, actonyms and abbreviations. It is noted that the grammatical differences, conditioned by the grammatical construction of the original language and the target language (the passive form, impersonal verbs, participles, phrasal verbs and specific syntactical constructions, personal pronouns of the first person in singular, monominal infinitives and nominative sentences, etc.). The attention has also been focused on the graphical peculiarities of scientific and technological translation. It is noted that the knowledge of lexico-grammatical specifics enables the production of adequate translation.

Key words: scientific and technical texts, text, style, term, translation, translator's difficulties, English language, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Унаслідок швидкого розвитку науки та техніки актуальним постає системний підхід до вивчення функційно-стилістичної специфіки перекладу науково-технічних текстів. Щороку у зв'язку з науково-технічним розвитком у нашому вокабулярі з'являються або нові слова, або слова, які набувають нового значення, тому рівень перекладу науково-технічних текстів повинен відповідати вимогам часу. Такі тексти часто мають вузькоспеціалізовану тематику, а тому складні у своєму сприйнятті. Окрім того, вони відрізняються особливим стилем написання. До перекладу таких текстів здебільшого треба підходити з уже сформованими фоновими знаннями з певної тематики. У процесі перекладу тут важливий підготовчий етап роботи. Під час підготовки до перекладу наукового тексту перекладач повинен опанувати тему, проблематику та способи вираження цієї теми (терміни та термінологічні одиниці, мовні кліше та конструкції). Окрім того, фахівець повинен мати інформацію про автора тексту, статус цієї праці з-поміж інших його робіт і досліджень його колег, еволюцію вживання тих чи тих ключових термінів, суть наукових дискусій із цієї проблематики тощо.

Із погляду лінгвістики таким текстам притаманні своєрідна граматики, стилістика і лексичне наповнення. Особливе лексичне наповнення таких текстів зумовлене наявністю термінів і термінологічних словосполучень, а також різноманітних скорочень. Науковий стиль є одним із найбільш динамічних із погляду лексичної системи мови, що характеризується постійним розвитком та неологізацією. Науково-технічний переклад – вид мовленнєвої діяльності, який використовується для обміну спеціальною науково-технічною інформацією між носіями різних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема науково-технічного перекладу займалися багато дослідників (Л. Алексеєва, М. Брандес, Б. Гончаров, В. Карабан, Л. Нелюбін, В. Провоторов та ін.), зокрема проблемам перекладу термінів науково-технічної літератури присвячено дослідження В. Карабана «Переклад англійської наукової і технічної літератури» [1],

А. Коваленко «Загальний курс науково-технічного перекладу» [2] тощо. Дослідники наголошують, що вся науково-технічна література є певним функційним стилем мовлення, характерними особливостями якого є інформативність (змістовність), логічність (чітка послідовність, зв'язок між основною ідеєю і деталями), точність і об'єктивність, ясність і зрозумілість [3]. Як справедливо зазначає Л. Нелюбін, відмінністю технічного перекладу від інших видів перекладу є: термінологічність, точний, чіткий, стислий виклад матеріалу за відсутності образно-емоційних виразових засобів [4]. Специфіка тексту як об'єкта перекладу залежить передовсім від комунікативного завдання, а також від функційної, змістової, структурної характеристик та жанрово-стильової приналежності. Нині мова науки і техніки стає одним із самостійних об'єктів лінгвістичного вивчення, а переклад наукової та технічної літератури розглядають із погляду перекладознавства, наукового й технічного аспектів. Основна вимога до науково-технічного перекладу – це *адекватне відтворення інформації*. Критерії адекватного науково-технічного перекладу чітко сформульовані: він повинен точно передавати зміст оригіналу, містити загальноприйнятну в мові перекладу термінологію й відповідати нормам науково-технічної літератури [1–3 та ін.].

З-поміж найменш досліджених проблем у сучасному перекладознавстві є проблема адекватного перекладу науково-технічних текстів, саме цій проблемі присвячено статтю. Актуальність статті полягає у необхідності підвищити якість перекладу науково-технічних текстів через збір інформації про культурні та екстралінгвістичні чинники, необхідність підвищення якості перекладу текстів, усунення помилок у процесі перекладу. Адекватний та якісний науково-технічний переклад прискорює і полегшує інформаційний обмін, сприяючи розвитку науково-технічного знання, а також своєчасному вирішенню прикладних завдань у тій чи тій галузі науки і техніки. Якісний науково-технічний переклад неможливий без дотримання специфіки науково-технічних текстів, яка зумовлена

прагненням автора до інформаційної достатності й повноти висловлення за умови відсутності реального співрозмовника.

Постановка завдання. Мета дослідження – розглянути і проаналізувати особливості перекладу науково-технічних текстів, які впливають на процес перекладу і вибір перекладацької стратегії; виокремити лексичні, морфологічні, синтаксичні та графічні особливості перекладу в межах української та англійської мов.

Виклад основного матеріалу. За влучним висловленням М. Брандес та В. Провоторова, науково-технічний функційний стиль є інформаційним простором існування науково-технічних текстів, це глобальне інформаційно-функційне поле, у якому зосереджено численні науково-технічні жанри [5]. Цей стиль орієнтований на групового, а не індивідуального адресата, фахівця вузького профілю. Науковий виклад розрахований на логічне, а не на емоційне сприйняття, тому науково-технічний стиль у виборі мовних засобів тяжіє до засобів, позбавлених емоційного навантаження та експресивних відтінків. Автор наукового тексту – це фахівець, учений, що працює в певній галузі знань, він відомий, оскільки анонімних наукових текстів не буває. Іноді автором є не один учений, а науковці або науково-дослідницький інститут, лабораторія тощо. При цьому індивідуальність автора нівелюється до мінімуму. Автор є носієм корпоративних знань, завжди спирається на досвід попередніх поколінь учених і дослідників.

Основним змістовим компонентом наукових текстів є когнітивна інформація, яка репрезентує план змісту. Варто наголосити, що план змісту завжди превалює над планом вираження. Із погляду плану змісту для наукового стилю характерними є ясність, точність і послідовність. Виклад матеріалу будується на суворій логічності. Цим пояснюється важлива роль, яку відіграють у такому тексті мовні засоби семантичної (терміни, скорочення тощо) і формальної (займенники, сполучники, вставні слова тощо) когезії. У процесі перекладу таких лексичних одиниць допустима варіативність (англійський сполучник *for* українською перекладають як *оскільки; тому що; бо*). План вираження наукових текстів – це вербальні та невербальні знакові системи: схеми, графіки, малюнки та ілюстрації, математичні символи. Для перекладача вони не є складними, оскільки мають здебільшого інтернаціональний характер і тому просто «переносяться» з тексту оригіналу в текст перекладу без змін.

Якість перекладу науково-технічної літератури залежить від жанрових особливостей тексту та від

рівня мовної підготовки перекладача і його «зануреності» в наукову проблему. Загальновідомо, що основною визначальною рисою науково-технічного тексту є його *когнітивність, інформаційна насиченість*. Мова науково-технічної літератури має свої особливості: лексичні, морфологічні, синтаксичні, графічні.

Щодо *лексичних особливостей* текстів науково-технічного стилю їм притаманні передовсім часте вживання термінів, термінологічних словосполучень, які сприяють однозначності, точності, економності, стилістичній нейтральності; уживання складних слів та словосполучень з абстрактним значенням; переважно нейтральне лексичне тло. Хоча варто зазначити, що в лінгвістичному аспекті термінам також притаманне явище багатозначності (термін *key* – *ключ, шпилька, кнопка, перемикач* та ін.). Вирішальним у процесі перекладу багатозначного терміна є контекст. З-поміж лексичних труднощів науково-технічного перекладу В. Карабан виокремлює саме «багатозначність слів (термінів) та вибір адекватного словникового відповідника або варіанту перекладу слова (терміна), особливості вживання загальнонародних слів в науково-технічних текстах, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики, визначення межі припустимості перекладацьких лексичних трансформацій, переклад термінів, неологізмів, аббревіатур, псевдоінтернаціоналізмів, етноспецифічної лексики, різного роду власні імена і назви (фірм, установ і організацій) тощо» [1, с. 12].

Окрім того, специфіку лексичного оформлення текстів науково-технічної літератури репрезентують аббревіатури, загальномовні та спеціальні скорочення, умовні позначення, формули тощо. У процесі перекладу наукових та технічних текстів вони становлять домінанту перекладу, сприяють забезпеченню об'єктивності, логічності та компактності викладу. Основною одиницею перекладу тут є слово (термін), а для перекладу деяких складних слів – морфема. Скорочення можуть бути загальновідомими для конкретної галузі знань: *ДНК (дезоксирибонуклеїнова кислота), VAT (value added tax, ПДВ, податок на додану вартість)* у банківській справі тощо, але зустрічаються також скорочення, утворені спеціально для конкретного тексту. Вони зазвичай розшифровуються за першої згадки або в окремому списку. Усі зразки скорочень перекладають відповідними скороченнями, прийнятими в мові перекладу. Якщо йдеться про контекстуальні скорочення або авторські індивідуальні скорочення, то їх рекомендують перекладати, зберігаючи спосіб скорочення оригіналу.

Для мови науково-технічних текстів характерне активне використання латинських, грецьких, а також німецьких, англійських, французьких лексичних одиниць, термінологічних утворень: *e.g. (exempli gratia, наприклад), i.e. (id est, тобто)*. Здебільшого перекладач просто переносить ці вкраплення в текст перекладу без зміни. За необхідності він супроводжує той чи інший вираз, незрозумілий для реципієнтів, відповідною приміткою з перекладом або розгорнутим поясненням.

Важливим є правильний переклад власних імен та назв. Як відомо, для відтворення іншомовних імен у процесі перекладу існують три способи: перекладацька транскрипція, транслітерація і безпосереднє включення в текст іноземного імені зі збереженням його графіки. Одним із часто вживаних є переклад (перекладацька транскрипція) власних назв, який тут же (в дужках) забезпечується початковим написанням цих імен (за першої згадки): *відомий американський перекладаознавець Ю. Найда (E. Nida) ...* тощо. Цей прийом не перешкоджає фахівцеві певної галузі працювати з перекладним текстом.

Загальновідомо, що суб'єктивність у науково-технічному тексті зводиться до мінімуму. Хоча в науково-технічних текстах також зустрічаються різні засоби модальності, як граматичної, так і лексичної, що репрезентують суб'єктивність висловленої думки. Прикладами лексично вираженої модальності є мовні кліше: *ймовірно, цілком, як здається, можна вважати, as it may seem, in my opinion, obviously, to be sure* та ін.; часто апеляція до попереднього наукового досвіду: *як відомо, as is well known* тощо.

Щодо морфологічної специфіки науково-технічних текстів варто вказати на їх номіноцентричність, тобто частотність граматичного імені (іменників, займенників, прикметників). Найбільш поширені іменники з абстрактним значенням, субстантивовані прикметники. У такий спосіб учений указує на властивості описуваних явищ, абстрагуючись від конкретних випадків, предметів, речовин, матеріалів. Частотні поєднання *іменник + десемантизоване дієслово* (замість *це означає таке* частіше вживають *це має таке значення*).

Загалом граматичні відмінності текстів зумовлені особливостями граматичної будови вихідної мови та мови перекладу (в англійських науково-технічних текстах порівняно з українськими переважають форми пасивного стану, неособові форми дієслів, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та одночленні інфінітивні й номінативні речення тощо).

До синтаксичних особливостей зараховують наявність розлогіх аналітичних конструкцій, часте вживання клішованих структур, синтаксичну повноту оформлення висловлення, переважно іменний характер морфологічних компонентів речення тощо. Підметом найчастіше є іменник, часто термін із конкретної галузі знань. Ним також може бути один із так званих засобів вторинної номінації: *вказана властивість, якість, обставина; the former, the latter, the above-mentioned*. Складність синтаксичних конструкцій у науково-технічних текстах пов'язана з багату-ступеневим послідовним підпорядкуванням із великою кількістю засобів зв'язку між реченнями. Ці зв'язки мають лінійний характер, що репрезентує послідовність наукового викладу.

У текстах науково-технічного стилю української мови автор не виокремлює себе як суб'єкта дії, вираженого підметом, зрідка дозволено вживання так званого ритуального «ми»: *було зроблено спробу показати...; у цій роботі порушено низку важливих питань*. В англійській традиції нормативним є вживання займенника першої особи однини *I*: *I consider several fundamental questions...* Окрім того, слід пам'ятати про те, що смислова навантаженість в англійській мові послаблюється у кінці речення, тоді як в українській мові, навпаки, смислове домінанта переважно знаходиться на початку речення, поступово послаблюючись у кінці.

Що стосується графіки, то в науково-технічних текстах частотні напівжирний шрифт, курсив. За можливості перекладач повинен зберігати ці поліграфічні засоби виокремлення. Хоча йому потрібно враховувати деякі національні традиції оформлення текстів, зокрема назви (книг, статей та ін.) в англійській традиції виокремлюють курсивом, в українській – беруть у подвійні лапки.

Фахівцям-початівцям варто звернути увагу на поширені помилки у процесі перекладу науково-технічного тексту: намагання перекласти всі елементи речення в тій послідовності, у якій вони подані в тексті вихідною мовою; ігнорування контексту як засобу встановлення значення того чи того слова й відшукування в словнику значення кожного незрозумілого слова; неправильний вибір за словником значення лексичної одиниці, шукання її в словнику до того, як прочитано весь текст; недооцінювання ролі мовної здогадки, намагання перекласти речення ще до етапу розуміння загального змісту тексту [6, с. 36–39].

Висновки. Отже, науково-технічні тексти призначені для конкретних спеціалістів. Основними вимогами до науково-технічного перекладу

є точне відтворення тексту оригіналу та чітке вираження думки за максимально стислою та лаконічною формою. Перекладачеві потрібно не лише знати, а й уміти застосовувати адекватні способи перекладу найбільш складних зі стилістичного погляду елементів науково-технічного тексту

з урахуванням прагматичної адаптації оригінального тексту; послуговуватися мовними засобами адекватного перекладу та знати їхню функційно-стилістичну специфіку. Перспективним видається детальне дослідження перекладу науково-технічних текстів у межах різних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова Книга, 2001. Ч. II. 304 с.
2. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. Київ : ІНКІОС, 2002. 320 с.
3. Гредина И.В. Перевод в научно-технической деятельности : учебное пособие. Томск : ТПУ, 2010. 121 с.
4. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. Москва : Флинта : Наука, 2006. 320 с.
5. Брандес М.П., Провоторов В.И. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков). Москва : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. 224 с.
6. Гончаров Б.А. Теория и практика перевода : научный сборник. Вып. 17. Москва : Высшая школа, 1991. 235 с.
7. Алексеева Л.М. Специфика научного перевода : учебное пособие по спецкурсу. 2002. 125 с.